

2. ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΕΤΕΡΟΝΟΜΙΑ*

Αὐτονομία καὶ ἑτερονομία εἶναι δύο βασικοὶ ὅροι ποὺ χρησιμοποιοῦνται στὴν ἠθικὴ, γιὰ νὰ δηλώσουν ἀντίστοιχα δύο διαφορετικοὺς τρόπους προελεύσεως τῆς ἠθικῆς κρίσεως τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ τοῦ νὰ σκέφτεται καὶ νὰ κρίνει ἠθικά. Στὴν αὐτονομία ὁ «νόμος», στὸν ὁποῖο στηρίζεται ἡ ἠθικὴ κρίση τοῦ ἀνθρώπου, ἀντλείται ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, χωρὶς νὰ μεσολαβεῖ κάποια ἐξωτερικὴ ἀρχὴ ἢ αὐθεντία. Ἀντίθετα στὴν ἑτερονομία ὁ «νόμος», στὸν ὁποῖο στηρίζεται ἡ ἠθικὴ κρίση, ἐπιβάλλεται ἀπὸ κάποια ἐξωτερικὴ ἀρχὴ ἢ αὐθεντία μὲ θρησκευτικὸ ἢ ἄλλο κύρος. Ἡ ἠθικὴ ποὺ θεμελιώνεται στὴν αὐτονομία ὀνομάζεται αὐτόνομη, ἐνῶ ἡ ἠθικὴ ποὺ θεμελιώνεται στὴν ἑτερονομία ἑτερόνομη.

Ἡ ἔννοια τῶν ὅρων

Ἐτερόνομη ἠθικὴ εἶναι πρωτίστως κάθε θρησκευτικὴ ἠθικὴ. Αὐτὴ θεμελιώνεται στὸν θρησκευτικὸ νόμο ἢ στὴν θρησκευτικὴ αὐθεντία. Ὁ ἠθικὸς «νόμος», ποὺ προσδιορίζει τὸν σχηματισμὸ τῶν ἠθικῶν κρίσεων, δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸ πρόσωπο ποὺ ἐνεργεῖ ἀλλὰ ἀπὸ κάποιον «ἕτερον», τὸν Θεὸ ἢ τὴν θεία ἀρχή. Ὁ ἄνθρωπος προσαρμόζει τὴν ζωὴ καὶ τὴν ἠθικὴ κρίση του σύμφωνα μὲ τὸν νόμο τοῦ Θεοῦ ἢ τὴν θεία ἀρχὴ ποὺ πιστεύει. Ἔτσι π.χ. ἡ ἠθικὴ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἶναι ἑτερόνομη, γιὰτὶ στηρίζεται στὸν νόμο τοῦ Θεοῦ τοῦ Ἰσραήλ. Ἐτερόνομη εἶναι καὶ κάθε ἄλλη θρησκευτικὴ ἠθικὴ, ὅπως ἡ Βουδδιστικὴ, ἡ Ἰνδουϊστικὴ ἢ ἡ Μουσουλμανικὴ ἠθικὴ. Ὅλες ἐπικαλοῦνται κάποια θρησκευτικὴ αὐθεντία, ποὺ ἔχει προσδιοριστικὴ σημασία γιὰ τὴν ζωὴ καὶ τὴν ἠθικὴ κρίση τῶν πιστῶν. Ἐτερόνομες τέλος εἶναι καὶ οἱ ἠθικὲς τῶν διάφορων κοι-

Ἐτερόνομη ἠθικὴ

* Γεωργίου Μαντζαρίδη, *Χριστιανικὴ ἠθικὴ*, τόμ. 1, ἔκδ. Ἰ.Μ.Μ. Βατοπαιδίου, Ἁγίον Ὅρος 2015.

ωννικοπολιτικῶν συστημάτων, γιατί και αυτές στηρίζονται σὲ ἰδεολογίες ἢ θεμελιώδεις ἀρχές, ποὺ βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο ποὺ κρίνει και ἐνεργεῖ (π.χ. ἡ ἠθικὴ τοῦ Μαρξισμού στὴν ἐπικράτηση τῶν ταξικῶν συμφερόντων τῶν ἐργαζομένων, ἡ ἠθικὴ τοῦ Ναζισμού στὴν ἐπικράτηση τῆς ἀρίας φυλῆς).

Αὐτόνομη
ἠθικὴ

Αὐτόνομη ἠθικὴ εἶναι ἐκείνη ποὺ δὲν ἐπικαλεῖται κάποια ἐξωτερικὴ αὐθεντία, ἀλλὰ στηρίζεται στὸν ἄνθρωπο και ἐπιχειρεῖ νὰ τὸν βοηθήσει στὸν αὐτοπροσδιορισμὸ του. Ὁ ἠθικὸς νόμος ἐδῶ ἀναζητεῖται στὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο και τελικὰ ταυτίζεται μὲ τὴν ἀτομικὴ του ἐπιθυμία. Μέτρο ὄλων τῶν πραγμάτων γίνεται ὁ ἄνθρωπος. Σὲ τελικὴ μάλιστα ἀνάλυση ὁ κάθε ἄνθρωπος γίνεται τὸ μέτρο γιὰ τὸν ἑαυτό του και γιὰ τὶς σχέσεις του μὲ τοὺς ἄλλους και μὲ τὴν κτίση.

Ἡ ἀναζήτηση τῆς ἠθικῆς αὐτονομίας εἶναι ἐμφανῆς ἤδη ἀπὸ τοὺς κλασικοὺς χρόνους. Εἰσηγητὲς τῆς ὑπῆρξαν οἱ σοφιστὲς μὲ πρωτοστάτη τὸν Πρωταγόρα ποὺ διατύπωσε και τὴν περιλάλητη ἀρχή: «Πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος». Σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ αὐτὴ δὲν ὑπάρχουν ἀπόλυτες ἀλήθειες. Κάτι ποὺ φαίνεται σὲ κάποιον ἀληθινὸ μπορεῖ νὰ εἶναι γιὰ τὸν ἄλλο λανθασμένο.

Ἡ θέση αὐτὴ φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως ὀρθή. Ἐφόσον ἡ ἠθικὴ συνδέεται μὲ τὴν αὐτεξουσιότητα τοῦ ἀνθρώπου και ἀποβλέπει στὴν ἀνάπτυξη και τὴν τελείωσή του ὡς ἐλεύθερου προσώπου, εἶναι φυσικὸ νὰ ἀποκρούεται ἡ ὑπαγωγή του σὲ ἐξωτερικοὺς νόμους ἢ κανόνες, ἀλλὰ νὰ θεμελιώνεται στὸν ἑαυτό του και νὰ ἐκφράζει τὴν φύση του. Ἐδῶ ὅμως ἀνακύπτει τὸ ἐρώτημα: Ποιὸς εἶναι ὁ αὐθεντικὸς ἄνθρωπος και ποιὰ ἡ πραγματικὴ φύση του γιὰ τὴν διαμόρφωση τῆς αὐτόνομης ἠθικῆς.

Ἡ φύση τοῦ
ἀνθρώπου

Ὁ Χριστιανισμὸς δέχεται βεβαίως τὴν ὑπαρξὴ κάποιου ἔμφυτου ἠθικοῦ νόμου, ποὺ ὑπάρχει στὸν ἄνθρωπο και ἐκ-

φράζει τὴν φύση του¹. Ὁ νόμος ὁμως αὐτὸς δὲν λειτουργεῖ ἀνεμπόδιστα. Ὁ ἄνθρωπος τῆς καθημερινῆς ἐμπειρίας ἐμποδίζεται ἀπὸ τὸν «νόμο τῆς ἀμαρτίας»², ὑποδουλώνεται στὰ πάθη του καὶ ἀλλοτριώνεται ἀπὸ τὴν φύση του. Στὸν ἀλλοτριωμένο αὐτὸν ἄνθρωπο «ἡ μία φύσις εἰς μυρία κατεμερίσθη τμήματα, καὶ οἱ τῆς αὐτῆς φύσεως ἀλλήλων ἐσμὲν δίκην ἐρπετῶν θηρίων παραναλώματα»³.

Ἡ «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν» Θεοῦ κατασκευὴ τοῦ ἀνθρώπου δηλώνει καὶ τὸν σκοπὸ τῆς ὑπάρξεώς του, χωρὶς αὐτὸ νὰ τὸν ἐξαναγκάζει καὶ γιὰ τὴν πραγμάτωσή του. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι δημιουργὸς τοῦ εἶναι του. Ἔχει ὁμως τὴν δυνατότητα νὰ οἰκειωθεῖ τὸ ἀπόλυτο εἶναι, ποῦ ἀποτελεῖ τὴν αἰτία καὶ τὸ πρότυπο τῆς ὑπάρξεώς του. Ταυτόχρονα πάλι ἔχει τὴν ἐλευθερία νὰ ἀγνοήσῃ ἢ ἀκόμα καὶ νὰ ἀνατρέψῃ τὴν ἱεραρχία τοῦ εἶναι δημιουργόντας ὁ ἴδιος κάποιον θεὸ «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν» τοῦ ἑαυτοῦ του⁴. Μπορεῖ ἀκόμα νὰ θεοποιήσῃ ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτό του καὶ νὰ τὸν χρησιμοποιοῦσιν ὡς μέτρο κρίσεως ὅλων τῶν πραγμάτων. Αὐτὸ μαρτυροῦν καὶ ὅλες οἱ ποικιλόμορφες προσπάθειες θεμελιώσεως αὐτόνομης ἠθικῆς τοῦ νεωτερικοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ὁ ὁποῖος δέχεται τὸν ἄνθρωπο ὡς ἀνεξάρτητο καὶ αὐτόνομο ἄτομο.

Τὸ καίριο ὁμως σφάλμα ποῦ βλέπει ὁ Χριστιανισμὸς στὶς προσπάθειες αὐτὲς εἶναι τὸ ἀκόλουθο· παρακάμπτεται

Κριτικὴ τῆς
αὐτονομίας

1. «Ὅταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες ἑαυτοῖς εἰσι νόμος, οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμμαρτυρούσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγορούντων ἢ καὶ ἀπολογουμένων». *Ρωμ.* 2,14-5.

2. Βλ. *Ρωμ.* 7,23-25· 8,2.

3. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, PG 90,256B.

4. Πρβλ. Ἀρχιμ. Σωφρονίου, *Ἄσκησις καὶ θεωρία*, Ἔσσεξ Ἀγγλίας 2010, σ. 119.

τὸ βασικὸ δεδομένο, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει «τὸ εἶναι δεδανεισμένον»⁵. Καὶ ὅταν παρακάμπτεται τὸ δεδομένο αὐτό, ὅταν δηλαδή δὲν λαμβάνεται ὑπόψη ὁ πραγματικὸς δανειοδότης, τότε εἶναι φυσικὸ νὰ παρεμβάλλονται διάφοροι εἰκονικοὶ δανειοδότες ἢ καὶ νὰ διαγράφεται μονομερῶς τὸ δάνειο μὲ τὴν αὐτοπροβολὴ τοῦ δανειολήπτου ὡς κεφαλαιούχου.

Αὐτονομία
θελήσεως

Ὁ κυριότερος ἐκπρόσωπος τῆς αὐτόνομης ἠθικῆς κατὰ τοὺς νεώτερους χρόνους ἦταν ὁ Κάντιος. Αὐτὸς προώθησε καὶ ὀλοκλήρωσε τὸν ἀτομισμὸ καὶ ὑποκειμενισμὸ τῆς δυτικῆς σκέψεως, ποὺ εἶχε ἤδη εἰσαχθεῖ ἀπὸ τὸν Λούθηρο στὴν θεολογία καὶ ἀπὸ τὸν Καρτέσιο στὴν φιλοσοφία⁶. Ἡθικότητα κατὰ τὸν Κάντιο εἶναι «ὁ σχετισμὸς τῶν πράξεων πρὸς τὴν αὐτονομία τῆς θέλησης». Καὶ «αὐτονομία τῆς θέλησης» εἶναι ἡ ἰδιότητά της «νὰ εἶναι ἡ ἴδια νόμος γιὰ τὸν ἑαυτὸ της»⁷. Ἡ ἠθικὴ τοῦ Καντίου ἀποθεώνει τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν ἀνθρώπινη βούληση. Ἡ πραγματεία του γιὰ τὰ θεμέλια τῆς μεταφυσικῆς τῶν ἠθῶν ἀρχίζει μὲ τὴν διακήρυξη ὅτι δὲν ὑπάρχει τίποτε μέσα στὸν κόσμο ἢ καὶ ἔξω ἀπὸ αὐτὸν ποὺ θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἀπεριόριστα καλὸ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀγαθὴ βούληση⁸. Τὸ καλὸ βρίσκεται στὸ ἄτομο καὶ θεωρεῖται ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν κοινωνία καὶ τὶς κοινωνικὲς σχέσεις.

Ἡ αὐτοθέωση αὐτὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ προσπάθειά του δηλαδή νὰ θεωθεῖ μὲ τὶς δικές του δυνάμεις, ποὺ παρουσίασε ἰδιαίτερη ἔξαρση στὴν Εὐρώπη τοῦ δέκατου ἑνατου αἰώνα μὲ τὶς μεγάλες ἐπιστημονικὲς ἀνακαλύψεις καὶ τὴν

5. Βλ. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Ἑρμηνεῖα εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, PG 90,893C.

6. Βλ. Κ. Δεληκωστάντη, *Τὸ ἦθος τῆς ἐλευθερίας*, Ἀθήνα 1990, σ. 79 καὶ 113 κ.έ.

7. I. Kant, *Τὰ θεμέλια τῆς μεταφυσικῆς τῶν ἠθῶν* (μεταφρ. Γ. Τζαβάρα), Ἀθήνα-Γιάννενα 1984, σ. 96-97.

8. Βλ. I. Kant, *ὁ.π.*, σ. 33.

βιομηχανική ἐπανάσταση, καὶ εἶναι διάχυτη στὴν φιλοσοφία, τὴν λογοτεχνία, τὴν μουσικὴ καὶ τὸ γενικότερο κλίμα τῆς ἐποχῆς, προετοίμασε ὡς προπατορικὸς πειρασμὸς τὶς ἀπάνθρωπες ἰδεολογίες τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα. Ἡ αὐτόνομη ἠθικὴ τοῦ νεωτερικοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ποὺ εὐκόλα μεταπίπτει σὲ ἑτερόνομη ἠθικὴ ἐπιβαλλόμενη ἀπὸ δικτάτορες μὲ ἐγκληματικὴ θέληση ἢ ἀπὸ ὀλοκληρωτικὰ καθεστῶτα μὲ κτηνώδη σκληρότητα, ἐπισώρευσε ἤδη στὴν ἀνθρωπότητα δύο παγκοσμίους πολέμους μὲ ἑκατομμύρια νεκροὺς καὶ φρικτὲς γενοκτονίες.

Δύο γνωστοὶ ἐκπρόσωποι τῆς αὐτόνομης ἠθικῆς κατὰ τὸν εἰκοστὸ αἰώνα ἦταν ὁ Erich Fromm καὶ ὁ Κορνήλιος Καστοριάδης. Κατὰ τὸν Fromm «ὁ ἄνθρωπος εἶναι μέτρο ὄλων τῶν πραγμάτων». Καὶ ἡ ὑπέρτατη ἀξία τῆς ἀνθρωπιστικῆς ἠθικῆς, ποὺ εἶναι βέβαια ἀνθρωποκεντρικὴ, «εἶναι ἡ ἀγάπη τοῦ ἀτόμου πρὸς τὸν ἑαυτό του»⁹. Αὐτὸ δηλαδή, ποὺ κατὰ τὴν χριστιανικὴ διδασκαλία ἀποτελεῖ τὴν αἰτία τῆς ἀνθρώπινης ἀνελευθερίας καὶ τὴν μητέρα τῶν παθῶν, ἡ φιλαυτία¹⁰, προβάλλεται ὡς ὑπέρτατη ἠθικὴ ἀξία. Ἡ ἔσχατη μορφή δουλείας, ἡ δουλεία στὸ ἐμπαθὲς ἐγώ, ἐκλαμβάνεται ὡς αὐτονομία. Αὐτὴ εἶναι ἡ αὐτονομία τῆς φιλαυτίας.

Αὐτονομία
τῆς φιλαυτίας

Ριζοσπαστικότερος ὑποστηρικτὴς τῆς αὐτόνομης ἠθικῆς ἦταν ὁ Κορνήλιος Καστοριάδης, ποὺ χαρακτηρίστηκε μάλιστα ὡς φιλόσοφος τῆς αὐτονομίας¹¹. Ὡς αὐτονομία ὀρίζει

Αὐτονομία
γιὰ ὄλους

9. E. Fromm, *Ὁ ἄνθρωπος γιὰ τὸν ἑαυτό του*. Ἔρευνα στὴν ψυχολογία τῆς ἠθικῆς (Εἰσαγωγή - μετάφραση Δ. Θεοδωρακάτου), Ἀθήνα 1974, σ. 53 καὶ 46. Πρβλ. Ν. Κόϊου, *Ἐπ' ἐλευθερίᾳ ἐκλήθητε*. Αὐτονομία καὶ ἑτερονομία στὴν Ἡθική, Σταμούλης, Ἀθήνα 2004, σ. 68 κ.έ.

10. «Ἀρχὴ μὲν πάντων τῶν παθῶν ἡ φιλαυτία...Φιλαυτία δέ ἐστὶν ἡ πρὸς τὸ σῶμα ἄλογος φιλία». Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια περὶ ἀγάπης* 3,57, PG 90,1033C.

11. Βλ. Κορνηλίου Καστοριάδη, *Ἡ φαντασιακὴ θέσμιση τῆς κοινωνίας*, Κέδρος, Ἀθήνα 1981, σ. 150 κ.έ.

αὐτὸς τὴν «νομοθεσία» ἢ τὴν «ρύθμιση» ποὺ γίνεται ἀπὸ τὸ ἄτομο ποὺ ἔχει «τὴν κυριαρχία τοῦ συνειδητοῦ πάνω στὸ ἀσυνείδητο». Ἡ αὐτονομία ὅμως ἔχει καὶ κοινωνικὴ διάσταση. «Δὲν μπορούμε νὰ θέλουμε τὴν αὐτονομία χωρὶς νὰ τὴ θέλουμε γιὰ ὅλους». Ἀλλὰ καὶ «ἡ πραγματοποίησή της δὲν μπορεῖ νὰ γίνει πλήρως νοητὴ παρὰ ὡς ἔργο συλλογικό»¹².

«Αὐτονομία
τῆς πλάνης»

Κάθε ἠθικὴ προϋποθέτει κάποια ἀνθρωπολογία. Καὶ ἡ ἀνθρωπολογία ποὺ ὑπάρχει ἢ ὑπολανθάνει σὲ κάθε ἠθικὴ προσδιορίζει ἀντίστοιχα καὶ τὸν χαρακτήρα της. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ὑπάρχει καμία ἀντικειμενικὴ ἢ γενικὰ ἀποδεκτὴ ἀνθρωπολογία, δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει καὶ καμία ἀντικειμενικὴ ἢ γενικὰ ἀποδεκτὴ αὐτόνομη ἠθικὴ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ μὲ τὴν ἀναγωγὴ τῆς ἠθικῆς στὴν ὑποκειμενικὴ κρίση τοῦ καθενὸς ἀνοίγει ὁ δρόμος γιὰ τὴν ἠθικὴ αὐθαιρεσία καὶ ἀσυναρτησία. Ἔτσι ἡ ἀναζήτησις αὐτόνομης ἠθικῆς καταλήγει ἀναπόφευκτα στὸν ἀτομοκεντρισμό, τὴν πολυδιάσπασση καὶ τὴν σύγχυση. Σὲ τελικὴ δηλαδὴ ἀνάλυση καταλήγει σὲ αὐτὸ ποὺ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ὀνόμασε «αὐτονομία τῆς πλάνης»¹³. Μία τέτοια αὐτονομία προβάλλεται σήμερα καὶ ὡς πρώτη ἀρχὴ τῆς Βιοηθικῆς. Κι ἐδῶ ἡ ἀρχὴ τῆς αὐτονομίας ἀποσκοπεῖ στὴν περιχαράκωσις τοῦ ἀτόμου στὸν ἑαυτό του καὶ στὴν περιφρούρησις τῆς ἀτομικῆς του εὐημερίας.

Χαρισματικὴ
αὐτονομία

Ἀπέναντι στὰ ἀντικρουόμενα σχήματα τὴν πολυώνυμης ἑτερόνομης καὶ τῆς ποικιλόμορφης αὐτόνομης ἠθικῆς ὁ Χριστιανισμὸς προβάλλει ἓνα τρίτο εἶδος ἠθικῆς, ποὺ ὑπερβάλλει καὶ γεφυρώνει τὴν ἀντιθετικὴ διάκρισις αὐτονομίας καὶ ἑτερονομίας. Προβάλλει τὴν ἠθικὴ τῆς χαρισματικῆς αὐτονομίας. Ἡ ἠθικὴ αὐτὴ ἀρχίζει μὲ τὴν ἑτερονομία καὶ

12. Βλ. Κορνηλίου Καστοριάδη, ὁ.π., σ. 151 καὶ 159.

13. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 39,7, PG 36,341C.

καταλήγει στὴν αὐτονομία. Ἀρχίζει μὲ τὴν τήρηση «νόμου», ποὺ ἔρχεται ἀπὸ ἔξω πρὸς τὸν ἄνθρωπο μὲ τὴν παρὰ φύση κατάσταση καὶ τὸ ἄστατο θέλημά του, καὶ κορυφώνεται μὲ τὴν ἐσωτερικευσή του, ποὺ ἐκφράζει τὴν κατὰ φύση κατάσταση καὶ τὸ φυσικὸ θέλημά του. Ὁ «νόμος» αὐτὸς εἶναι τὸ θέλημα ἢ ἡ ἐνέργεια τοῦ «δανειστοῦ» τῆς ὑπάρξεώς του, τοῦ Θεοῦ, τὸν ὁποῖο ἡ ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ εἰκονίζει. Ἔτσι οἰκειοποιεῖται ὁ ἄνθρωπος τὴν ἐνέργεια τοῦ ἀρχετύπου του, ἐνοποιεῖ στὴν ὑπόστασή του τὴν διασπασμένη ἀνθρώπινη φύση καὶ ἐνεργεῖ αὐτόνομα κατὰ τὸ φυσικὸ τῆς θέλημα. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἠθικὴ τῆς «καινῆς κτίσεως», ποὺ διασκελίζει τὰ ὅρια τοῦ θανάτου. Εἶναι ἡ ὀρθόδοξη χριστιανικὴ ἠθικὴ, ποὺ ἔζησε καὶ δίδαξε ὡς τέλειος ἄνθρωπος, ὁ Θεάνθρωπος Χριστός, ὑποτασσόμενος ἐλεύθερα ὡς ἄνθρωπος στὸ θέλημα τοῦ Πατρός.

Ἔχοντας ὁ ἄνθρωπος «δεδανεισμένον» τὸ εἶναι του, δὲν μπορεῖ νὰ μὴν ἔχει «δεδανεισμένην» καὶ τὴν αὐτονομία του. Καὶ ἐπειδὴ ἡ αὐτονομία, ὅπως καὶ τὸ εἶναι τοῦ ἀνθρώπου, προσφέρεται ὡς δωρεά, τὸν καθιστᾷ ὄντως αὐτόνομο· τὸν ἐλευθερώνει ἀπὸ τὴν αὐτονομία τῆς φιλαυτίας καὶ τὸν εἰσάγει στὴν αὐτονομία τῆς υἰοθεσίας του ἀπὸ τὸν Θεὸ ἢ τῆς θεώσεως. Ἐδῶ δὲν πρόκειται γιὰ ἰδεατὴ ἢ φαντασιώδη κατάσταση, ἀλλὰ γιὰ ἐμπειρικὸ γεγονός τῆς ζωῆς, τὸ ὁποῖο ζοῦν προκαταρκτικὰ οἱ ἀληθινοὶ πιστοί, οἱ ἅγιοι, «ἐν σώματι ὄντες», ἀλλὰ καὶ περιμένουν νὰ τὸ ζήσουν στὴν πληρότητά του μετὰ ἀπὸ τὸν σωματικὸ θάνατο¹⁴.

Ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν ἔνταξή του στὴν καινὴ κτίση, στὴν κοινωνία τῆς θεώσεως, μετέχει δυνάμει σὲ ὅλα· δὲν περιμένει νὰ προσλάβει κάτι ποὺ δὲν ἔχει, γιὰ τὴν ἐλευθερώνεται καὶ γίνεται μέτοχος τῆς θείας ζωῆς ἤδη ἀπὸ τὴν ἐπίγεια ζωή

Ἐμπειρία
αὐτονομίας

14. Βλ. Συμεών Ν. Θεολόγου, *Ἠθικά* 5,479-85, ἔκδ. J. Darrouzès, «Sources Chrétiennes», τόμ. 129, σ. 114.

του. Αὐτὸ ποὺ ἀπομένει εἶναι νὰ ἀγωνιστεῖ, γιὰ νὰ διατηρήσει τὴν ἐλευθερία του καὶ νὰ ἀφομοιώσει μὲ τὸν τελειότερο δυνατὸ τρόπο τὴν θέωσή του, ἐνῶ παραμένει ἀκόμα μέσα στὸ κράτος τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου.

Στὴν προσωποκεντρικὴ αὐτὴ ἀνακαίνιση τῆς κτίσεως μετέχει ὁ ἄνθρωπος ὡς αὐτεξούσιο πρόσωπο. Μὲ τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, ποὺ δροῦν σὲ συνεργία μὲ τὴν τήρηση τῶν ἐντολῶν καὶ τὴν προσευχή, ζεῖ ὁ πιστὸς στὴν «κοινωνία τῆς θεώσεως». Ἡ πλήρης καταξίωση καὶ εὐδαιμονία του, ἡ θέωσή του, δὲν ἀναμένεται ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτό του ἢ μετὰ τὸν θάνατό του, ἀλλὰ θεμελιώνεται ἤδη στὸ παρὸν μέσα στὴν ἴδια τὴν ὑπόστασή του: «Νῦν τέκνα Θεοῦ ἐσμεν, καὶ οὐπω ἐφανερώθη τί ἐσόμεθα· οἶδαμεν δὲ ὅτι ἐὰν φανερωθῆ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα»¹⁵.

Ἐνότητα καὶ
ιδιαιτερότητα

Ἡ θέωση δὲν εἶναι ἀλλοτριώση τῆς φύσεως ἢ τῆς ὑποστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καταξίωση καὶ ὀλοκλήρωσή του ὡς δημιουργήματος «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν» Θεοῦ. Ὅλοι διατηροῦν τὴν ἀπόλυτη προσωπικὴ ἰδιαιτερότητα καὶ τὴν ὄντολογικὴ τους ἐνότητα. Ὅλοι ὑπάρχουν στὸ ἐνιαῖο καὶ ἀδιαίρετο σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ὅπως καὶ ὁ Χριστὸς ὑπάρχει σὲ ὅλους. Ὁ ἄνθρωπος ἀποκτᾶ τὸ ἦθος τοῦ ἀθηντικοῦ ἀνθρώπου, τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ, στὴν ὑπόστασή του ὁποῖο βρῖσκει τὴν ἀθηντικὴ καὶ μὴ ἀλλοτριωμένη φύση του, ποὺ ἐκφράζεται μὲ νέο τρόπο ζωῆς.

Ἐξάλλου ἡ ἀφομοίωση τοῦ θείου ἦθους δὲν καταργεῖ οὔτε μειώνει τὴν ταυτότητα τοῦ ἀνθρώπου οὔτε τὴν ἐτερότητά του. Ὁ καθένας εἰκονίζει ἢ ἀντικατοπτρίζει μέσα του τὸν Θεὸ μὲ προσωπικὸ καὶ ἀνεπανάληπτο τρόπο. Ἡ προσωπικὴ οἰκείωση τῆς θείας ἐνέργειας καὶ ζωῆς ἀναδεικνύει τὴν ταυτότητα καὶ τὴν ἐτερότητα ὄλων. Ἐτσι ἡ χαρισματικὴ αὐτονομία ἀνασύρει ἀπὸ τὴν ὑπάρχουσα σύγχυση τὴν

15. Α' Ἰω. 3,2.

ἁρμονικὴ ἐνότητα τῶν ἑτεροτήτων. Δὲν ἀποτελεῖ ἀτομικὸ κτῆμα ἀλλὰ κοινὸ ἀπόκτημα τῆς νέας ἀνθρωπολογίας.

Ἡ αὐθεντικὴ ἀνθρωπολογία βρίσκεται στὴν Χριστολογία. Καὶ τὴν ἀσυμμετρία πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴν ἀνθρωπολογία καὶ τὴν Χριστολογία τὴν καλύπτει ἡ χαρισματικὴ υἰοθεσία. Ὅσο περισσότερο προσεγγίζει ὁ ἄνθρωπος τὸν Χριστό, τόσο περισσότερο κατανοεῖ τὸν βαθύτερο ἑαυτό του καὶ ζεῖ τὴν ἀληθινὴ αὐτονομία. Αὐτὴ κορυφώνεται μὲ τὴν ἐλευθερία ἀπὸ τὸν φόβο τοῦ θανάτου, πού καθιστᾶ ψηλαφητὴ καὶ τὴν μετάβαση ἀπὸ τὴν ἑτερονομία στὴν αὐτονομία. Γιατί, ὅπως εἶναι φυσικὸ, κανεὶς δὲν εἶναι πιὸ ἐλεύθερος καὶ κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι πιὸ αὐτόνομος ἀπὸ αὐτὸν πού νικᾷ τὸν φόβο τοῦ θανάτου¹⁶.

Ἐλευθερία ἀπὸ φόβο θανάτου

Ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ ἔχει δυναμικὸ χαρακτήρα. Δὲν ἐκδιπλώνεται σὲ ἓνα ἀλλὰ σὲ περισσότερα ἐπίπεδα. Τὰ ἐπίπεδα αὐτά, πού ἀντιστοιχοῦν στὰ στάδια τῆς πνευματικῆς τελειώσεως τῶν πιστῶν, συνοψίζονται συνήθως σὲ τρία: α) τῶν δούλων, β) τῶν μισθωτῶν καὶ γ) τῶν ἐλευθέρων ἢ τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. Στὰ δύο πρῶτα ἐπίπεδα ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ λειτουργεῖ ἑτερόνομα σύμφωνα μὲ τὸν νομοδότη Θεό, ἐνῶ στὸ τρίτο αὐτόνομα μέσα στὴν ἔνωση μὲ τὸν Θεό. Στὸ πρῶτο ἐπίπεδο τὸ κίνητρο τῆς ἠθικῆς συμπεριφορᾶς εἶναι ὁ φόβος τῆς τιμωρίας, στὸ δεύτερο ἡ ἐλπίδα τῆς ἀμοιβῆς, ἐνῶ στὸ τρίτο ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἀγάπη. Στὸ πρῶτο ἐπίπεδο ὁ ἄνθρωπος ἐνεργεῖ δουλικά, στὸ δεύτερο ὠφελιμιστικά, ἐνῶ στὸ τρίτο κινεῖται μὲ ἐλευθερία καὶ ἀνιδιοτέλεια. Στὰ δύο πρῶτα ἐπίπεδα ἡ ἠθικὴ ζωὴ παραμένει ἀτελὴς καὶ προκαταρκτικὴ, ἐνῶ στὸ τρίτο γίνεται πλήρης καὶ αὐθεντικὴ. Στὸ τελευταῖο αὐτὸ ἐπίπεδο ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ λειτουργεῖ

Σταδιακὴ ἐκδίπλωση αὐτονομίας

16. «Ὅτι ὁ τὸν θάνατον δεδοικὼς δοῦλός ἐστι, καὶ πάντα ὑφίσταται ὑπὲρ τοῦ μὴ ἀποθανεῖν». Ἰω. Χρυσόστομος, Ὁμιλία εἰς τὴν πρὸς Ἐβραίους 4, PG 63,41.

αυτόνομα ως ήθικη τῆς ἐλευθερίας, τῆς αὐτονομίας καὶ τῆς ἀνιδιοτελοῦς ἀγάπης.

Πλατυσμός
συνειδήσεως

Τὴν θεμελιώδη σπουδαιότητα τῆς ἀγάπης ἀναγνωρίζει μάλιστα καὶ ὁ Fromm, ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζει ὅτι «ἡ ἀγάπη εἶναι κάτι σύμφυτο στὸν ἄνθρωπο, ποὺ ἀκτινοβολεῖ ἀπὸ μέσα του»¹⁷. Συνδέοντας ὅμως τὴν ἀγάπη μὲ τὴν ἀτομικὴ εὐημερία καὶ τὸν ἐγωκεντρισμό, φαλκιδεύει τὴν ἴδια τὴν φύση τῆς καὶ διαλύει τὸν ἐνοποιοῦ χαρακτήρα τῆς. Ἡ ἀληθινὴ ἀγάπη, ποὺ σαρκώνεται στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, προϋποθέτει τὸν ἀπεγκλωβισμό ἀπὸ τὴν περιοριστικὴ φιλαυτία καὶ τὴν διάνοιξη στὴν ἀπεριόριστη θεία ἀγάπη. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ἡ αὐτονομία τῆς ήθικῆς κρίσεως συμπίπτει μὲ τὸν πλατυσμό τῆς ἀτομικῆς συνειδήσεως σέ συνείδηση ἐνότητας τῆς ἀνθρώπινης φύσεως. Εἶναι ἡ συνείδηση τοῦ παγκόσμιου ἀνθρώπου, ποὺ χωρεῖ καὶ «συγχωρεῖ» μέσα του ὀλόκληρη τὴν ἀνθρωπότητα.

17. E. Fromm, *ὁ.π.*, σ. 53.